

Bağdat Şehri

Yazan: Yakut el-HAMEVÎ

Çeviren: Abdulhalik BAKIR*

Bağdâd: Dünyanın anası ve memleketlerin efendisidir. İbnu'l-Enbârî şöyle dedi: “Bağdat’ın kökeni Arap olmayanlarla ilgilidir.” Araplar ise bu söz hakkında görüş ayrılığı içindedirler; çünkü kelimenin ne kökeni onların sözleri ile alakalıdır, ne de türeyişi dilleri ile ilgilidir. Arap olmayanlardan birisi şöyle dedi: “Bu sözün anlamı, bir adamın bostanı demektir; bağ, bostan dâd ise bir adamın adıdır.”. Diğer birisi de şunu söylemektedir: “Bağın bir putun adıdır. Kısra’ya, doğu kökenli bir hadım armağan edildi, o da burayı (Bağdat’ın bulunduğu yeri) ona iktâ olarak verdi. Anılan hadım kendi memleketinde putperest idi, bunun üzerine o şöyle dedi: ‘bağ dâd yani put bana onu verdi.’”.

Bağ kelimesinin, bostan, "dâd" kelimesinin ise "verdi" anlamına geldiği de söylenir. Kısra, anılan hadıma o bostanı bağısladı, sonra da şöyle dedi: “bağ-dâd”. Böylece burası o şekilde isimlendirildi.

Hamza b. el-Hasan şöyle dedi: "Bağdad, bağ dâzeveyh kelimelerinden Araplaştırılmış Farsça bir isimdir. Buranın bir kısmı, Fars krallarından birisi tarafından planı yapılan yok olmuş bir şehrin kalıntısından ibaret idi. Bu kral hastalanınca adamları ona şöyle dediler: 'Kral bu şehre hangi adın konulmasını emreder?' O da şöyle dedi: 'Hilidûb ve Rûz' yani ona barış adını veriniz.' Bu hikâye el-Mansûr'a anlatıldı, o da şöyle dedi: 'Onu, 'Medînetü's-Selâm' (Barış şehri) olarak adlandırdım.'"

* Prof. Dr, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi: abdulhalik.bakir@bilecik.edu.tr

Bağdat kelimesinin yedi telaffuzu vardır: Bağdâz ve Bağdân, Basralılar bunu kabul etmezler ve kelimenin sonunda Arapça olmayan zâl harfinin bulunmasına karşı çıkarlar. Onlar bu konuda şunu söylediler: “Çünkü Arapların dilinde dâl harfinden sonra zâl harfinin geldiği bir kelime bulunmamaktadır.”

Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. İshak şunu söyledi: Ebu İshak İbrahim b. es-Sırrî'ye, onların, “Hurdâz' şeklindeki sözlerine ne dersin?” dedim, o da şöyle cevap verdi: “O kelime Farsçadır ve Arapların sözlerinden değildir.” Bunun üzerine ben de şöyle dedim: “Bu ise Bağdâz kelimesinin, Arapların sözlerinden olmadığı söylenenlerin gereğesidir.”

Ancak el-Kisâi, Bağdad kelimesinin kökeninden kaynaklandığına izin vermektedir ve o Mağdâz, Mağdâd ve Mağdân kelimelerini de anlatmaktadır. el-Hârzenci ise şöyle anlattı: “Bağdad kelimesi harekesiz iki adet dalla telaffuz edilir; bu kelime aynı zamanda bütün dillerde erkek ve dişi olarak kullanılır, o Medînetü's-Selâm olarak da adlandırılır.”

“ez-Zevrâ” adına gelince, o özellikle el-Mansûr'un şehridir. Ona Medînetü's-Selâm denildi, çünkü Dicle'ye, Vâdi's-Selâm (barış deresi, nehri) denilir.

Musa b. Abdulhamid en-Nesâî şöyle dedi: Abdulaziz b. Ebî Revvâd'ın yanına oturuyordum; bir adam yanına geldi, bu esnada ona şunu söyledi: “Sen neredensin?”, o da “Bağdad'danım” diye cevap verdi. Bunun üzerine o (Abdulaziz) şunu söyledi: “Bağdad deme, “bağ” put, 'dâd' ise 'verdi' demektir; ancak “Medînetü's-Selâm” de, Allah'ın kendisi selamdır (barıştır) ve şehirlerin tümü Onundur.”

Şöyle dedi: Bağdad daha önceleri, Çin halkından tüccarların ticaretleri için uğradıkları bir pazardan ibaretti ve onlar buradan bol miktarda kazanç sağlıyorlardı. Çin halkının adı Bağ idi, onlar memleketlerine döndüklerinde şöyle dediler: “Bağ-dâd” yani bu elde ettiğimiz kazanç kralın maaşlarındandır. Şöyle de denilmiştir: Ona Medînetü's-Selâm adı verildi, çünkü “es-Selâm” Allah demektir; bununla da “Allah'ın şehri” ni kastettiler. Buranın (Bağdad'ın) uzunluğuna gelince; Patleymus, kendine nispet edilen *el-Melbame* adlı eserinde, Bağdad şehrinin uzunluğunun 75, eninin ise 34 derece olduğunu ve buranın

dördüncü iklim kapsamına girdiğini belirtmiştir. Ancak Ebu Avn ve diğerleri de şöyle dediler: "O (Bağdad), üçüncü iklimde yer alır." O (Avn) şöyle dedi: "Buranın tâlî'i Uzlet içinde olan balıktır; hayat evi ise yaydır. Ortağı boyalı eldir; on derecelik yengecin altında ikizler göbeğinden dört kısma ayrılır. Bir o kadar da (on derecelik) oğlak ve koç burcunu karşılar; sonu ise yine bir o kadar terazi burcunu karşılar."

Ben de şöyle dedim: Şüphesiz ki Bağdad, Patleymus'dan bin yıldan çok sonra inşa edilmiştir. Fakat ben zannederim ki onun sözlerini yorumlayan âlimler ölçüm yaptılar ve bu hususta bilgi verdiler. ez-Zîc sahibi şöyle dedi: "Bağdad'ın uzunluğu yetmiş derecedir. Eni ise otuz üç ve üçte bir derecedir. Gündüzünün düzeltmesi on altı ve üçte iki derece olup en uzun gündüzü ise on dört saat ve beş dakikadır. Burada güneşin en yüksek olduğu nokta seksen ve üçte bir derece olup öğlenin vaktinin gölgesi iki, ikindi vaktinin gölgesi ise dört derecedir. Kzble çizgisi on üç buçuk derecedir. Mekke'den yönü yüz on yedi derece olup doğada ise üç yüz derecedir." Ben bütün bu bilgileri münecimlerin kitaplarından naklettim. Üstelik bu konuda fazla bilgim yoktur ve bu alan da benim alanım değildir.

Ahmed b. Hanbel şöyle dedi: "Bağdad'ın sınırı, es-Serât'tan Bâbü't-Tibn'e kadar uzanır. Bu ise Musa el-Kâzım b. Ca'fer b. es-Sâdık b. Muhammed b. el-Bâkır b. Ali Zeynu'l-Abidîn b. el-Hüseyn eş-Şebîd İbn el-İmâm Ali b. Ebî Talib'in mezarının bulunduğu yerdir. Sonra buraya binalar eklendi ve bunun sonucunda Kehvâzi, el-Muharrem ve Kutrebul'a kadar uzandı."

Sîret âlimleri ise şunu söylediler: Allah, Mehran'ı ve onunla bulunan acemleri (Farsları) Hîre'de helak edince, Müslümanlar Sevâd topraklarına saldırı düzenlemeye imkân buldular, bunun sonucunda da Farsların elindeki şehirler düştü ve güçleri dağıldı. Böylece Müslümanlar onlara karşı cesaret kazandılar ve Surâ, Kesker, es-Serât, el-Felâlic ve el-İstanât arasındaki topraklara saldırılar düzenlediler. el-Hîre halkı, el-Müsennâ' (el-Müsennâ b. Hârise eş-Şeybânî) ya şöyle dedi: "Yanımızda bir köy vardır, ayda bir defa olmak üzere burada büyük bir panayır kurulur ve Fâris, Ehvâz ve diğer memleketlerin tüccarları buraya gelirler, buraya Bağdad denilir. O zamanlarda da bu şekildeydi". Bu söz üzerine el-Müsennâ, kara yolunu takip ederek el-Enbâr'a geldi, buranın halkı ondan korunmak için kalelere çekildiler. Anılan kumandan buranın

merzübânı Süfrûh'a haber göndererek konuşması için yanına gelmesini istedi ve ona güvence verdi. Merzübân nehri geçerek yanına geldi. el-Müsennâ onunla gizlice görüştü ve ona şöyle dedi: *"Bağdat panayırına saldırmak istiyorum, bana yolu göstermeleri ve Fırat nehrini geçmem için köprü kurmanı ve kılavuzlar göndermeni talep ediyorum."* Merzübân onun bu isteklerini yerine getirdi. Anılan kişi (Merzübân) daha önce Arapların kendisine doğru geçmemelerini sağlamak için köprüyü tahrip etmişti. el-Müsennâ arkadaşlarıyla birlikte nehri geçti, Merzübân da onunla kılavuzlar gönderdi. Anılan kumandan öğlen vakti panayıra ulaştı; bu esnada oradaki insanlar kaçtılar ve mallarını orada bıraktılar. Müslümanlar taşıyabilecekleri miktarda altın, gümüş ve diğer eşyaları aldılar, sonra da el-Enbâr'a döndüler. O (el-Müsennâ) ganimetle ve bolluk içinde ordugâhına döndü. Bu olay, Hicretin 13. yılında meydana geldi. İşte bu, el-Mansûr tarafından şehir olarak düzenlenmeden Bağdat'ın haberidir. Onunla ilgili olarak bundan başkası da bana ulaşmamıştır.

Bölüm

Bağdat'ın inşasının başlaması; burayı ilk defa vilayet haline getirip şehir yapan kişi, halifelerin (Abbasî halifelerinin) ikincisi olan el-Mansûr Billâh Ebu Ca'fer Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas b. Abdulmuttalib'dir. O, el-Hâşimiye'den buraya taşındı, burası (el-Hâşimiye) ise bir şehir olup kardeşi Ebu'l-Abbas es-Seffâh onu, Kufe yakınında kurmuştu. O (el-Mansûr) 145 yılında şehrin (Bağdat'ın) yapımına başladı ve 149 yılında da buraya yerleşti. Anılan şehrin (Bağdat'ın) inşa edilmesinin sebebi ise, Kufelilerin ordusunun disiplinini bozmalarıydı; onların bu davranışı kendisine ulaşınca, bir yer bulmak için bulunduğu şehirden ayrıldı. İbn İyyâş şöyle dedi: el-Mansûr, el-Hâşimiye'de iken, bir şehir yapması için bir yer bulmaları maksadıyla keşifçiler gönderdi. O, adamlarından bulacakları yerin, halk tabakası ve askerlerle iç içe, hatta onların arasında olmasını istedi. Barimmâ yakınlarındaki bir yer ona tanıtıldı, buranın yiyeceği ve güzel havası da ona bildirildi. Bunun üzerine bizzat kendisi oraya gitti, burayı inceledi ve bir süre de orada kaldı. Sonunda burayı güzel buldu ve içlerinde Süleyman b. Mücâlid, Ebu Eyyüb el-Merzübânî ve Abdulmelik b. Humeyd el-Kâtib'in de bulunduğu bir grup insana şöyle dedi: *"Bu yer bakımdaki görüşünüz nedir?"*, onlar da *"güzel, uygundur"* diye cevap verdiler. Bunun üzerine o şunu

söyledi: “Doğru söylediniz; fakat içinde halk için gerekenler bulunmuyor, geçerken yolun üzerine karadan ve denizden kendisine el-Mîre (zabire, rızık) ve eşyalar getirilen bir yere uğradım. Ben oraya dönüp orada kalacağım, eğer gecenin güzelliğinden istediğim şeyler görürsem, o zaman kendim ve insanlar için istediğim şeye uygun olacaktır.”

Râvi şöyle dedi: O (el-Mansûr), Bağdat’ın bulunduğu yere geldi ve es-Selâm sarayının bulunduğu mevkie geçti. Sonra ikinci namazını kıldı, bu esnada mevsim yazdı ve sıcaklar da çok şiddetli idi. Anılan yerde bir kilise vardı, orada güzel bir gece geçirdi, bütün gününü orada kaldı ve bu esnada iyiden ve güzelden başka bir şey görmedi. Bunun üzerine şöyle dedi: “Burası inşa için elverişlidir, gerekli şeyler buraya Fırat, Dicle ve diğer nehirlerden gelmektedir. Ordu ve halk ancak onun gibisini taşır.” Sonra şehir planını ve ölçümünü yaptı, eliyle ilk kerpici koydu ve şöyle dedi: “Bismillahirrahmanirrahim, Allah’a hamd olsun, yeryüzü Allah’ındır. Onu, kullarından istediğine miras olarak bırakır, iyi son ise takva sahibi insanlarındır.” Sonra da şunu ekledi: “Allah’ın bereketi üzerine yapmaya başlayınız.” Süleyman b. Muhtâr, el-Mansûr’un, Bağdat dihkamı (derebeği) ile konu hakkında görüş alış verişinde bulunduğunu ve buranın, Ebu’l-Abbas el-Fadl b. Süleyman et-Tusî adı ile tanınan el-Murabba’a’da bir köyden ibaret olduğunu bildirdi. Hatta anılan kişinin evi de, yakınında bulunan evlerin yıkıldığı güne kadar ayakta kalmıştı- onun da bu hususta şöyle dediğini bildirdi: “Benim görüşüme göre ey Mü’minlerin emîri! Bizzet Bağdad’a inmen daha iyidir. Böylece sen dört tasûc arasında olursun; iki tasûc batı tarafında, iki tasûc da doğu tarafında olur; batı da olanlar Kutrebbul ve Bâduryâ, doğuda olanlar ise Bûk nebri ve Kelvâzâ’dır. Onlardan bir tasûcun yapımı gecikirse, diğeri bayındır kalır. Sen de ey Mü’minlerin emîri! es-Serât ve Dicle üzerinde olursun; eşyalar sana yakından ve aynı zamanda Fırat yoluyla da Şam, el-Cezîre, Mısır ve diğer memleketlerden gelir. Hindistan, Sind, Çin, Basra ve Vâsıt’ın lüks eşyaları ise Dicle vasıtasıyla sana taşınır. Aynı şekilde İrminiyye, Azerbaycan ve buralarla ilişkisi olan yerlerden eşyalar Tamerrâ yoluyla sana gelir. Musul, Diyar-ı Bekr ve Diyar-ı Rabi’a eşyaları da sana ulaşır, bu esnada sen nehirler arasında olursun, düşmanın ancak sana bir köprüyü aşarak ulaşabilir, o köprüyü kesersen düşman asla sana ulaşamaz. Böylece sen, kara, deniz ve dağın yakınında olursun.” el-Mansûr bu sözü beğendi ve şehrin yapımını başlattı. Sonra el-Mansûr, Şam, Musul, el-Cebel, Kufe ve Vâsıt’tan yapı ustası ve işçilerin toplatılması için haber gönderdi ve onlar derhal yanına getirildi.

Sonra o, fazilet, adalet, fıkıh ve emanet sahibi mühendislik konusunda bilgisi olanların seçilmesini emir verdi. Onları bir araya topladı ve şehrin yapımını başlatmalarını istedi. el-Haccâc b. Ertât ve İmam Ebu Hanife de yanına gelenlerdendir. Yapım işinin başlaması 145 yılında gerçekleşti.

el-Mansûr, surun eninin alt kısımlarda elli zirâ', üst kısımlarda ise yirmi zirâ' olmasını emir verdi. Aynı zamanda o, binada tahta yerine kamış direklerinin kullanılmasını istedi. Sur'un yüksekliği bir insan boyuna ulaşınca, Muhammed b. Abdullah b. Hasan b. Ali b. Ebî Talib'in ayaklanma haberi ona ulaştı, o (el-Mansûr), anılan kişinin ve kardeşi İbrahim b. Abdullah b. Hasan b. Hasan'ın işini bitirene kadar da yapım işlerini durdurdu.

Ali b. Yaktîn şöyle dedi: Bir şehir yapmak için bir yer aramak maksadıyla es-Serât'a gittiğinde, Ebu Ca'fer el-Mansûr'un ordusunda bulunuyordum. O şöyle dedi: "*el-Atîka'daki es-Serât'ta bulunan manastıra indi, o bu esnada insanlardan ayrı olarak atı üzerinde gelip gitmek suretiyle düşünüyordu.*" O şöyle dedi: Manastırda bilgili bir rahip vardı; bu rahip bana, "Kral niçin gelip gidiyor?" dedi, ben de "o, bir şehir inşa etmek istiyor" dedim; bunun üzerine o, "onun ismi nedir?" diye sordu, ben de şunu söyledim: "*Abdullah b. Muhammed'dir*". Rahip şöyle dedi: "*O kimin babasıdır?*", bende şöyle cevap verdim: "*Ca'fer'in babasıdır*". Bunun üzerine o şunu söyledi: "*Herhangi bir şeyle lakaplandırılıyor mu?*". Ben de, "*el-Mansûr olarak lakaplandırılmaktadır*" dedim. Bunun üzerine rahip, "*Onu yapacak olan kişi bu değildir*" dedi. Ben de "*niçin*" dedim. O şöyle cevap verdi: "*Zira bir yüzyıldan diğerine miras olarak bıraktığımız yanımızdaki kitapta bu şehri yapan kişinin Miklâs olarak adlandırılan bir şahıs olduğunu gördük*". O (Ali b. Yaktîn) şunu söyledi: Anında ben atıma bindim ve el-Mansûr'un yanına gittim, sonra da ona doğru yaklaştım. Bu esnada o (el-Mansûr), bana "*ne haber getirdin*" diye sordu, ben de şöyle cevap verdim: "*Mü'minlerin emrine ulaştıracağım ve onu bu yorgunluktan rahatlatacağım hayırlı bir haber getirdim.*" O, bana "*söyle*" dedi; ben de "*Mü'minlerin emri, bu insanların bilgileri olduğunu bilmektedir*" dedim. Bu manastırın rahibi bana zikredince şöyle haber verdi; ona Miklâs kelimesini hatırlatınca, güldü, sonra müjdeledi ve atından inerek secde etti, arkasından da kırbacını aldı ve onunla ölçmeye başladı. Ben de kendi kendime şöyle dedim: "*İnatlığı tuttu*", sonra da o hemen mühendisleri çağırdı ve külle plan çizmelerini emir verdi. Ben ona şöyle

dedim: “Ey Mü’minlerin emîri! Zannedersem rahibe karşı koymak ve onu yalanlamak istediniz.” O ise şunu söyledi: “Vallahi hayır, fakat ben daha önceleri Miklâs olarak lakaplandırılmıştım ve benden başkasının bunu bilmediğini zannetmiyordum. Bu da şöyle oldu; biz Ümeyye oğulları zamanında es-Serât yöresinde bilmiş olduğun durumda idik. Ben ve amcam çocuklarından ve kardeşlerimden benim yaşında olanlar iddiaya girer, karşılığında da birbirimize ziyafet verirdik, günlerden bir gün sıra bana geldi ve bu esnada bir dirhemim bile yoktu. Bunun için uzun uzun düşündüm ve çözüm aramaya koyuldum, en sonunda dadıma ait bükülmüş iplik gördüm ve onu çaldım, sonra da gönderdim benim için satıldı, parasıyla da ihtiyacım olan şey satın alındı. Sonra dadımın yanına geldim ve ona şöyle dedim: ‘Şunu bunu yap!’ O da ‘gördüğümü nereden buldun?’ dedi. Ben de şunu söyledim: ‘Bir yakınımдан birkaç dirhem borç aldım’. Ona emrettiğim şeyleri yaptı, yemeği bitirip konuşmaya oturduktan sonra, Dadı, ipliği aradı, fakat onu bulamadı, ancak benim onu yürüttüğümü anladı. O yörede Miklâs denilen ve hırsızlıkla meşhur olan bir adam vardı. O (dadı) içinde bulunduğumuz evin kapısına geldi ve beni dışarı çağırdı, fakat yaptığımı öğrendiğini bildiğim için onun yanına çıkamadım. Israr edince ve ben de bu sırada dışarı çıkmayınca, şöyle dedi: ‘Çık dışarı ey Miklâs, insanlar Miklâs’larından sakınırken, benim Miklâs’ım benimle birlikte evde bulunuyor’. Kardeşlerim ve amcam oğullarım bir saat boyunca bu lakabı dillendirerek ban güldüler. Sonra ben bu lakabı senden duyduğum bu ana kadar kimseden duymadım ve anladım ki, bu şehrin işi, vakıf olduğum şeyin doğruluğundan dolayı elimde tamamlanacak.” Sonra o (el-Mansûr), şehrin temelini yuvarlak biçimde yaptı. Sarayını tam ortasında inşa etti ve bu şehre dört kapı koydurarak surunu ve hendeğini muhkem bir duruma getirdi. Böylece buraya doğudan gelen birisi Horasan kapısından, Hicaz’dan gelen birisi Kûfe kapısından, Mağrip’ten (Fas’tan) gelen birisi Şam kapısından ve Fâris, Ehvâz, Vâsit, Basra, Yemâme ve Bahreyn yönünden gelen birisi de, Basra kapısından şehre girerdi.

Şöyle dediler: “el-Mansûr, Bağdat’ın inşasına 18 milyon dinar harcadı.” el-Hatîb (el-Bağdâdî) ise bir rivayette şöyle der: “O (el-Mansûr), şehrine, camiine ve ondaki Altın Köşk’e, kapılara ve çarşılarına 4, 883, 000 dirhem harcadı. Böylece bir yapı ustası bir günde 1 kîrat ile 5 habbe, Rûzcârî (gündelikçi) denilen bir yapı işçisi ise 2 habbe ile 3 habbe arasında bir ücretle çalışmaktaydı. Bu esnada bir keç 1 dirhem, bir oğlak 4 dânik, 60 rîtl hurma 1 dirheme satılmaktaydı.” el-Fadl b. Dukeyn şöyle dedi: “Kinde çölünde 90 rîtl inek etinin 1 dirhem, 60 rîtl koyun etinin 1 dirhem, 10 rîtl

balın 1 dirbem olduğu sesli bir şekilde duyurulmaktaydı.” O şöyle dedi: “Şehrin her bir kapısından diğerinin arası 1 mil kadardı. Aynı zamanda şebir binasına ait sıralardan her birinde 162.000 el-Ca’fer’i kerpicinden olan kerpiç bulunmaktaydı.” İbnu’s-Şerevî bir rivayetinde şöyle dedi: “Bâbu’l-Muhavvel’den (el-Muhavvel kapısı) sonra gelen surdan bir parçasını yıktık; oradan koparılan Mağre’de üzerine şu yazı yazılmış bir kepiç buldu: Ağırlığı 117 rıtlıdır; sonra biz onu tarttık ve belirtilen ağırlıkta olduğunu gördük.” Daha Önce de belirttiğimiz gibi, el-Mansûr, şehrini yuvarlak olarak inşa etti ve evini ve camisini de onun ortasında yaptı. Yeşil kubbeyi ise bir eyvan üzerinde inşa etti; onun yüksekliği ise seksen zirâ’ idi. Kubbenin tepesinde de elinde bir mızrak taşıyan bir süvarinin heykeli şeklinde bir heykel vardı. Hükümdar anılan heykelin bir yöne yönelip mızrağını oraya çevirdiğini görürse, bazı haricîlerin o yönden harekete geçeceklerini öğrenirdi, bu olayın üzerine çok zaman geçmezdi ki, o yönden bir haricî’nin saldırdığı haberi ona ulaşırdı.

Ben de şöyle dedim: "el-Hatîb bu olayı bu şekilde anlattı; oysa bu olay gerçekleşmesi mümkün olmayan bir şeydir ve korkunç bir yalandan ibarettir. Bunun gibi şeyler, ancak Mısır büyüücüleri tarafından ve çağların uzunluğu nedeniyle belirsizliklerin doğruluğunu kapattığı ve eski insanların Âdemoğulları olmadıklarını tasavvur ettiği Balinas’ın tılsımlarından nakledilir. İslam ümmeti ise, bu gibi hurafelerden yüce ruha sahiptir. Bilindiği gibi, konuşan hayvan bu heykeli yapmakla mükelleftir. Mürsel bir peygamber bile olsa, bu cansıza nispet edilen şeyleri bilemez. Aynı zamanda o her bir yöne döndüğünde, oradan bir haricî çıksaydı, o zaman her an bir haricînin çıkması gerekirdi. Çünkü o haricînin her an yönlerden bir yöne yönelmesi gerekmektedir. Elbette ki, Allah dâba iyisini bilir."

O şöyle dedi: Bu kubbenin baş kısmı 329 yılında düştü, bu olay günü, bol yağmurlu ve bulutların gürlediği bir gündü; aslında kubbe, memleketin tacı, Bağdat’ın sancağı ve Abbas oğulları’nın geçmişteki iyi işlerinden biri idi. Onun inşası ile düşüşü arasında 180 küsur yıl vardı. el-Mansûr şehir kapılarını Vâsıt’tan taşıtmıştı, aslında bunlar el-Haccâc’ın (Emevî dönemi genel valilerinden el-Haccâc b. Yusuf es-Sakafî) kapıları idi. el-Haccâc, anılan kapıları, Vâsıt’ın hizasında yer alan ve Hz. Davud b. Süleyman’ın yaptığını iddia ettikleri Bezendeverd olarak bilinen bir şehirden almıştı. el-Mansûr ayrıca Horasan kapısına, Firavunlar döneminde imal edilmiş Şam’dan bir kapı,

Kufe kapısına da, Halid el-Kasrî tarafından yaptırılan ve Kufe'den getirilen bir kapı koydurdu; Şam kapısı için ise kendisi bir kapı yaptırdı. Bu sonuncusu ise anılan kapıların en zayıf ve kalitesiz olanıydı. el-Mansûr'un, amcası Davud b. Ali dışında amcazadelerinden hiçbiri ayakla yürümek suretiyle bu kapılardan geçemezdi. Anılan kişi feraset sahibi bir kimseydi ve o bir tahterevan üzerinde taşınırdı; aynı şekilde oğlu Muhammedü'l-Mehdi de. Bu esnada mahalleler her gün temizlenir ve topraklar dışarıya taşınırdı. Amcası Abdussamed ona şöyle dedi: *“Ey Mü'minlerin Emîri! Ben çok yaşlı bir adamım, bana izin versen de, kapıların iç kısmına insem”*. Fakat el-Mansûr onun bu arzusunu yerine getirmedi. Bunun üzerine o da şöyle dedi: *“Ey Mü'minlerin emîri! er-Rihâb'a ulaşan sucu beygirlerinin bana gelmesini emir ver!”* O da şöyle dedi: *“Ey Rabi! Sucu beygirleri mahallelerime kadar ulaşsın ve şu andan itibaren sac ağacından su kapları yaptır ve borasan kapısından sarayıma kadar su taşınsın.”* O da bu emri hemen yerine getirdi. el-Mansûr, Dicle'den ayrılan Düceyl nehrinden bir kanal ve Fırat'tan ayrılan Kerhâyâ nehrinden bir kanal kazdırarak her ikisini de alt kısmından alçı, üst kısmından da tuğla ile muhkemleştirilmiş sağlam borularla şehrine doğru çekti. Bu iki kanaldan her biri şehre girer, caddeleri, yolları ve mahalleleri dolaşırdı; aynı zamanda bu kanallar yaz kış akar, hiçbir zaman suları kesilmezdi. Sonra el-Mansûr, arkadaşlarına iktalar bağışladı, onlar da bu arazileri bayındır bir duruma getirdiler ve kendi adlarıyla da adlandırdılar. Ben harflerin düzeni gereğince, yerinde onlardan bazılarını zikrettim. Ayrıca Bağdat ve onun genişliği, yüceliğinin büyüklüğü ve yüzölçümünün genişliği hakkında çok şeyler yazıldı. Aynı zamanda Ebu Bekr el-Hatîb eserinin baş kısmında arayanları için ondan yeterince bahsetmiştir.

Bağdad'ın Övülmesi Hususunda Söylenenler

Şimdi de Bağdad'ı övme konusunda anlatılanları zikredelim; onlardan en ilginç olanı ise Ebu Sehl b. Nevbaht'ın zikrettiğidir. O bu konuda şöyle dedi: el-Mansûr, Bağdad'ı inşa etmek istediğinde, talî'ine (Bağdad'ın) bakmamı emretti, bende bunu yaptım, bu esnada buranın (Bağdat'ın) talî'inin güneş üzerinde olduğunu gördüm, kendisi de yayda idi. Yıldızların, onun (Bağdat'ın) uzun müddet ayakta kalacağını, binalarının çokluğunu ve insanların, içindekilere yoksunluğunu gösterdiğini ona haber verdim. Sonra da

şöyle dedim: Ey Mü'minlerin emîri! Seni sevindirecek başka bir şey hakkında da bilgi vermek istiyorum. Bunun üzerine o şunu söyledi: "O nedir?". Ben de şunu söyledim: "Yıldızların gösterdiklerinde, istese bile hiçbir halifenin onda (Bağdat'ta) ölmeyeceğini görüyoruz." O (Ebu Sehl) şunu söyledi: O (el-Mansûr) güldü ve şöyle dedi: "Bundan dolayı Allah'a hamd olsun, bu O'nun fazlındandır, onu istediğine verir ve Allah, büyük fazl sahibidir." Bu konu ile ilgili olarak Umâre b. Akîl b. Bilal b. Cerîr b. el-Hatfî şunu söyledi:

*"Yeryüzünün uzunluğu ve eninde, Bağdat misali,
İçinde huzur ve rahatlık bulunan bir ev gördün mü?
Bağdat'ta yaşam güzelleşti ve ağacı yeşillendi;
Ondan başkasında yaşamak ise ne huzurludur ne de taze ve yumuşaktır.
Ömürler onda uzar, yemeklerinin hazmı kolaydır,
Üstelik bir yer diğerinden daha hazmı kolaydır.
Rabb'i, içinde bir halifenin ölmemesi için hüküm verdi,
O (Allahu Te'âlâ), kulları hakkında istediği hükümü verir.
Garibin gözleri onda uyur, oysa Şam toprağında
Bir garibin göz yummaya tamah ettiğini göremesin.
Eğer Bağdat, onlar tarafından bir kredi vermeye zorlansaydı,
Kredilerden en güzel dışında ödünç vermezdi.
Onlar tarafından ayrılık ve buğz etmekle suçlansa bile,
O ne bir ayrılık ne de bir buğz eblî oldurdu."*

En ilginç olaylardan biri de, el-Mansûr hacda iken vefat etti, onun oğlu el-Mehdi, el-Cebel dolaylarına gitti ve Mâsebezân'daki er-Rezz denilen bir yerde öldü. Onun oğlu el-Hâdi, Bağdat'ın doğu kısmında bir köy veya mahalle olan İsaabâz'da öldü. er-Reşîd, Tûs'da vefat etti. el-Emîn, Şebbâre denilen yatıyla götürülerek şehrin doğu kısmında öldürüldü. el-Me'mûn, Şam'daki el-Masîsa dolaylarında yer alan Bezendûn'da vefat etti. el-Mu'tasım, el-Vâsık, el-Mütevekkil, el-Muntasır ve diğer halifeler ise, Samarra'da öldüler.

Sonra daha önce de et-Tâc maddesinde belirttiğimiz gibi, halifeler Bağdat'ın doğu kısmında yer alan et-Tâc'a taşındılar ve el-Mansûr'un şehri onlar tarafından kullanılmadı. Bağdat'ın övgüsü konusunda erdemlilerden biri de şöyle dedi: Bağdat yeryüzünün cenneti, barışın şehri, İslam'ın kubbesi, iki nehrin toplayıcısı, memleketlerin gözdesi, Irak'ın gözü, hilafetin evi, iyiliklerin ve güzelliklerin toplayıcısı ve zarafetlerin ve güzelliklerin madenidir. Aynı zamanda her sanatta istek sahiplerinin erbabı ve her dünyanın her çeşit nadide şeyleri onda bulunur.

Ebu İshak ez-Zeccâc şöyle söylerdi:

“Bağdat dünyanın uygarlık merkezidir; ondan ötesi ise kırsal bölgedir.”.

Ebu'l-Ferec el-Bebeğâ ise şöyle derdi:

“O, barış şehridir, hatta daha ötesi o, İslam'ın şehridir, Nübüvvet devleti ve İslam hilâfeti onda yaşadılar, doğurdular, burada köklerini ektiler ve dallarını uzattılar, havası her havan daha besleyicidir, suyu her sudan daha tatlıdır, rüzgârı her rüzgârdan daha incedir, o aynı zamanda orta iklim yönünden daire içinde merkez konumundadır. Bağdat, eski zamanlarda Kısraların yurdu, İslam devletlerinde ise halifelerin evi idi”.

İbnu'l-Amîd, ilim ve edebiyat intihalcilerinden biri ile karşılaştığında ve onun aklını denemek istediğinde, ona Bağdat hakkında soru sorardı, bu şehrin özelliklerini bildiyse, güzelliklerini vurguladıysa ve burayı övdüyse, onun bu yönünü faziletinin öncüsü ve aklının unvanı kabul ederdi; sonra da ona el-Câhız'ı sorardı. Eğer onun kitaplarını okuduğu, ışığından alıntılar aldığı, denizinde yüzdüğünü ve fikirleri ile amel ettiği konusunda bir iz bulursa, onun ilim ve edeb ehli arasında atın alındaki ak gibi bir şey olduğuna karar verirdi. Şâyet onu, Bağdat'ı yeren ve el-Câhız'ın uzmanlaştığı bilgilere bağlı kalma konusunda görmek istediği şeylerden habersiz olduğunu görürse, bundan sonra diğer güzellikler ona yarar sağlamazdı.

es-Sâhib, Bağdat'tan dönünce, İbnu'l-Amîd, ona şehir hakkında sorular sordu, o da şöyle dedi:

“Memleketler arasında Bağdat, kullar arasındaki hoca gibidir.”

O da bu sözü, bir şeyin aşırı övülmesi konusunda darb-ı mesel haline getirdi.

İbn Zürayk el-Kâtib şöyle dedi:

“Bağdat ve sâkinleri için bir mesel bulmak maksadıyla yola çıktım,

Böylece ötesi umutsuzluk olan bir şey seçmiş oldum.

Heyhât ki, Bağdat ve bütünüyle dünya yanımdadır,

Bağdat sâkinleri ise, bizzet insanlardır.”

Başka biri de şunu söyledi:

“Bağdat; ey kralların evi ve çeşitli arzuların

elde edildiği yer, ey minberlerin mekânı.

Ey dünyanın cenneti ve ey zenginliğin merkezî ve

ticaretler esnasında emelleri gerçekleştiren yer.”

Züht sahibi hoca Ebu Ya'lâ Muhammed b. el-Hebbâriyye şöyle dedi:
Ebu İshak İbrahîm b. Ali b. Yusuf el-Feyrûzabâdî'nin şöyle dediğini
duydum:

*“Doğru akıl ve mutedil huy sahibi olan biri Bağdat'a girerse, ya orada ya da
oranın hasretiyle ölür.”*

Umâre b. Akîl b. Bilal b. Cerîr ise şunu söyledi:

“Her an değişme konusunda,

dünya ve dinde Bağdat gibisi yoktur.

Katrebül ile Karb arasında bir nergis ıslanır,

orası hayrî ve nesrîn çiçeklerinin bittiği yerdir.

Canlar, koku saçtığında ve reybanların yaprakları arasında

birbirini tırmaladığında manzarasıyla yaşar.

O aynı zamanda o yüksek kasırları ve

içlerinde gizledikleri insan gözlü inekleri (cariyeleri kastediyor) sulasın.

Dicle onların arasında bekler, çokluğundan dolayı

kapkara görünen gemilerin, yük beygirleri gibi yaklaştığını görürsün.

Öyle manzaralar ki, açık kapılıdırlar ve nakışlar ve süslemelerle güzelleştirilmişlerdir.

İçinde, ziyaret edilen kavme ziyaretçileri kanatlarla yükselten köşkler de vardır.

Omurgası yükselen her Harraka'dan (bir gemi türüdür)

sütunları olan sacdan yapılmış bir köşk vardır.”

Abdumelik b. Sâlih b. Ali b. Abdullah b. Abbas, Bağdat'a geldi ve buradaki insanların çokluğunu gördü ve şöyle dedi:

“Bu şehrin yollarından bir yoldan geçmedim ki, insanların bir araya çağrıldığım zannetmeyeyim.”.

Mekke yolunun birkaç millik bir yerinde şu yazı bulunmuştur:

“Ey Bağdat! Sana karşı üzüntülüylim,

sana dönmemiz ne zaman kısmet olacak.

Her hayırla sağ selamet döneceğimize bizî ikna eyle ki,

her iki yanında yaşamımız güzel olsun.”

Kıbrıs adasındaki bir duvarda da şunların yazılmış olduğu görülmüştür:

“Bağdat'a doğru bir mezar var mı ki, özlem sabibi birisi kavuşsun

ve bir ziyaretçi ziyaret şansını elde etsin.

İnsanlara değil, Allah'a şikâyet ederim, çünkü

üzüntüden çektiğimi bertaraf etmeye ancak O'nun gücü yeter”.

Kadı Ebu Muhammed Abdulvehhâb b. Ali b. Nasr el-Mâlikî'in Bağdat'ta ikamet etmesi zorlaşınca, buradan Mısır'a göç etti, bu esanada

Bağdatlılar onunla vedalaşmak için çıktılar ve ayrılığından dolayı üzülmeye başladılar. Bunun üzerine o da şöyle dedi:

“Vallahi yanınızda her gün bir müdd bakla bulsaydım sizden ayrılmazdım.”

Sonra da o şunu söyledi:

“Her menzilden Bağdat’a selam olsun,

batta menden iki katı selam onun hakkıdır.

Vallahi bir nefretten dolayı ondan ayrılmadım

ve ben onun iki yanının kızları konusunda bilgiliyim.

Fakat o bütünüyle bana dar gelmeye başladı,

üstelik ondaki rızıklar da ihtiyacı karşılamıyordu.

Ayrıca o yaklaşmak arzusunda olduğum bir dost gibiydi,

huyuları ise ondan uzaklaşır karşı koymaya başlamıştı.”

er-Reşîd (Abbasî halifesi Hârûn er-Reşîd kastedilmektedir), hac yaptıktan sonra Zerûverd’e ulaşınca, Irak yönüne döndü ve şöyle dedi:

“Diyorum ki, akşamlayın Zerûverd’i geçtik

ve az kalsın ki eşeklerimiz bizi Necd’i de geçirmek üzereler.

Bağdat halkına selam olsun ve bu esnada ben

yürüyüşümle onların memleketinden uzaklaşmayı arttırıyorum.”

İbn Mücâhid el-Makkarî şöyle dedi:

“Ebu Amr b. el-‘Alâ’ı rüyamda gördüm ve ona şunu söyledim: Allah sana ne yaptı? O da şöyle cevap verdi: Allah’ın bana yaptığını bana bırak, Kim ki Bağdat’ta sünnet ve cemaat üzere yaşarda ölürse, bir cennetten diğerine taşınır.”

Yunus b. Abdula’lâ’nın şöyle dediği rivayet edilir:

“Muhammed b. İdris eş-Şâfi’î (R. A.) bana şunu söyledi: ‘Ebu Yunus Bağdat’a girdin mi?’, ben de ‘hayır’ dedim. Bunun üzerine o şöyle dedi: ‘Ebu Yunus o zaman sen ne dünyayı gördün ne de insanları.’

Tahir b. el-Muzaffer b. Tahir el-Hâzin şöyle dedi:

*“Allah, Bağdat’a el-Huld, el-Karh ve el-Cisr arasında bulunan
el-Ğadiyât yönündeki bir mahalleye su içirsin.*

*O güzel beldedir, halkına öyle özellikler verilmiştir ki,
başka bir şehirde onlar bir arada toplanmamıştır.*

*Uygunluk ve sağlık içinde ince latif bir havası vardır
ve şaraptan daha lezzetli sıyu bulunmaktadır.*

*Dicle’si ise iki nebirden olup bizim için
taçtan taca ve köşkten köşke doğru düzenlenmiştir.*

*Toprağı miske, suları ise gümüşe benzer,
taşları ise yakutlar ve inciler gibidir.”.*

Ebu Bekr el-Hatîb şöyle dedi: Ebu Muhammed el-Bâkî şairin şu sözünü bana okudu:

*“Biz ona sevmeyerek girdik, ancak
ona alışınca, istemeyerek oradan çıktık.”.*

O şöyle dedi: Muhtemelen bu durum Bağdat’ta meydana gelmiştir. Denilir ki, o kendisi için aynı anlamda okudu ve anılan beyti de ona ekledi:

*“Her güzel şeyin madeni ve eğlenenlerin eğlencesi
şarkı söyleme yeri Bağdat’tadır.*

*İştah sahiplerinin, iştahlıları gözlerinin bakışları ile
her yaraladıklarında ona selam olsun.*

*Sevmeyerek oraya girdik, ancak
ona alışınca da istemeyerek oradan çıktık.*

*Memleketlerin sevdası bizim için ne ifade eder ki,
fakat acılı yaşam sevdiğimizden ayrılıktır.”*

Muhammed b. Ali b. Habib el-Maverdî şöyle dedi: Kardeşim Basra'dan bana yazdı, ben ise bu esnada Bağdat'taydım:

*“Bağdat'taki havanın güzelliği,
özürler engel olsa bile beni ona bağlamaktadır.
Uzatılmış ve kısaltılmış iki havanın hoşluğu
bir arada toplandıktan sonra, ben nasıl ona sabredeyim?”.*

Ubeydullah b. Abdullah b. Tahir Yemen'e vali tayin edildi, yola çıkmak istediğinde şöyle dedi:

*“Seven bir kişi ayrılır da, sevilen ise ikamet eder mi,
kalbi yanan yaşar da, eğlenceye dalan ölür mü?
Göz kapağının gözü örttüğü sürece,
eğlenme eri olan Bağdat'a benden selam olsun!
Ben onu bir nefretten dolayı bırakmadım,
fakat gece ve gündüz üzerime döndü.
Bir rahatlık bir yakın kurtuluş,
gece ve gündüzden sığınılacak bir mağara yok mu?
Bekliden bir gün zamanımız döner de,
böylece seven geri gelir ve sevilen sevinir.”.*

Bu şiir vezire ulaşınca, onu atamaktan vazgeçti. Bağdat'a özlem duyan bir şair de şunu söyledi:

*“Yürüyerek el-Medâin'i geçtikten sonra,
ey Bağdat uzakta olduğumu anlayınca; öğrendim ki,
Allah, emrini yerine getirendir ve
Allah'ın hükmü verdiği kul için yerine getirilir.
Kalbimin içinde şiddetli ateş yanarken ve*

*gözyaşlarım yanaklarıma inciler gibi akarken dedim ki;
acaba ey Bağdat Allah bizî bir araya getirir de,
bu esnada ben de abt üzere bıraktığım kişiyle karşılaşır mıyım?”.*

Muhammed b. Ali b. Halef en-Nîrmanî şöyle dedi:

*“Ey Bağdat! Yeryüzündeki her şehir sana feda olsun,
hatta evim ve memleketim de.*

*Memleketin doğusunda ve batısında dolaştım ve
atımı ve bineklerimi aralarında yürüttüm.*

İçinde Bağdat gibi bir yer,

Dicle gibi de bir vadi görmedim;

*onun halkı gibi ince tabiatlı, tatlı telaffuzlu
ve hoş anlamlı da görmedim.*

*Birisi şöyle demiştir: Eğer Bağdat’a olan sevgin doğru ise,
ondan ayrılmazdın, ben de cevap olarak şunu söyledim:*

*Varlıklı erkekler kendi topraklarında ikamet ederler,
ayrılık ise yoksulları hedeflere vurur.”.*

Bağdat’ın Yerilmesi Hususunda Söylenenler

Bu sözleri bir grup takva ve iyilik sahibi, zahit ve abid zikretmiştir. Anılan konuda kötü sözlerde geçmektedir. Ona nefret duymadaki gerekçeleri ise, orada gözlemledikleri günah, zulüm ve ölüm olaylarından ötürüdür. Bağdat’ta ikamet etmeden nefret eden insanlar, zamanımızın insanları gibi değillerdi. Çağımızın insanlarına gelince, onların en iyilerini bir bostana oturt ve ellerine bir fels ver, çünkü onlar kırıntıyı elde ettikten sonra nerede ikamet ettikleri ile ilgilenmezler. Hâfız Ebu Bekr Ahmed b. Ali yeterli miktarda bu konuyu zikretmiştir. İyilik sahibi kimselerden birinin yanında Bağdat anıldığında, şu örnekleme yapıldı:

*“İnsanlar arasında sofuluğu gösteren ve
artık zabitlerden biri olarak sayılan kişiye de ki,
o konuda ağzını kapatmayı ve tevażuu elden bırakma,
çünkü Bağdat kendini ibadete verenlerin evi değildir.*

*Bağdat krallar için bir mekândır,
burası aynı zamanda avcı okuyucunun ikamet yeridir.”.*

Bu husustaki en yaygın şiirlerden biri de şöyledir:

“Bağdat servet sabibi kişilerin yeridir, güzeldir.

Parasıızlar içinse dar bir geçim ve sıkıntı evidir.

*Burada ben onların arasında kaybolan bir şeyden ibaretim,
öyle ki, sanki bir zındığın evinde bir Mushaf gibiyim.”.*

Tahir b. el-Hüseyn’in şöyle dediği rivayet edilir:

“İnsanlar, ey Bağdat geceni,

rüzgârının güzel bir gece olduğunu iddia ettiler.

Ömrüme yemin olsun ki, bu ancak,

gündüzün senden gelen zehirlere karşı koymadan ötürüdür.

Az bir rahatlığı, zorluğun takip etmesi,

uyuyanlar indinde büyük bir olaydır.”.

Abdullah b. el-Mu’tezz, bir arkadaşına yazarak Sürre men re’a (Samarrâ) şehrini öven ve yıkılışını anlatıp Bağdat’ı yeren bir arkadaşına şöyle yazdı:

“Allah’ın, sakinlerini kaldıran ve duvarlarını oturtan bir şehirden yazdın; ondaki umutsuzluğun şâhidi konuşmakta, rica ipi ise kısalmaktadır. Sanki onun binaları yer altında kalmakta ve yıkılışı yayılmaktadır. Halkının sayesinde memleketler parçalanmıştır. Onun için komşuluk hakkı da gerekli değildir. Durumu gözlere şikâyeti anlatmakta ve dünyayı yermeyi göstermektedir. Fakat bunun yanında, yerleşme maşukası, konak sevgilisi cefa çekse de, yıldızı uyanıktır, havası çplaktır, taşları cevberdir, rüzgârı

kokuludur, toprağı keskin bir kokuludur, günü şafak, gecesi ise seher vaktidir, yiyecekleri afiyetli, içecekleri kolay hazmedilir türdendir. Burası göğü kirlî, suyu ve havası hastalıklı, havası tozlu, arazisi batık, suyu çamur, toprağı gübre, duvarları alçak, Teşrin'i (Ekim ayını kastetmektedir) Temmuz olan beldeniz gibi değildir. Onun ne güneşleri vardır ki yakıcıdır, gölgesi de terleyicidir, evleri dar, komşuluğı ise kötüdür, halkı kurttur, köpekleri söviücüdür, dilencileri yoksundur, malları saklıdır ve hayır için harcanmaz, düğümü çözülmez, otları suyoludur, yolları çöplüktür, duvarları sazlıktan yapılmış çardaklardır, evleri kafeslerdir. Ayrıca her kötülüğün bir bitişi, her bölgenin devletleri vardır, dünya ikamet edenle yürür ve yoksulluk bollukla karışmış durumdadır.”.

Onun bir de şu kasidesi vardır:

*“Nasıl uyuyayım ki, toprağında
ikamet etmek maksadıyla Bağdat'a kondum,
Oysa ben, üzerinde demetler halinde sivrisinekler
dolanan kuyulara sahip bir memlekette kalamıyorum.
Havası kış ve yaz mevsiminde
yoğun bir sistir, suyu ise hummalıdır.
Üzerine rüzgâr estiğinde
misk saçan bir iktidar evine yazıklar olsun!
Nasıl oldu da o bir çöle dönüştü, zaman onunla savaştı ve
yaşamın gözcüsü orada bir baykuştan ibarettir.
Biz onun sâkinleri idik, fakat o dem bizden geçti;
Bu dünyada hangi şey devam eder ki.”.*

O şunu da söylemiştir:

*“Hiizün Bağdat'ta gecemi uzattı,
üstelik misafir ya mutsuz olur ya da kazanır.
İstemediğim halde, yaşlı bir kadının kucakladığı yaşlı bir adam gibi*

ikamet ederek onunla gölgelendim.”.

Orada çağımın şairi olan Muhammed b. Ahmed b. Şemî’a el-Bağdadî de şöyle dedi:

*“ez-Zevrâ (Bağdat) halkının sevgisi yalandır,
sâkinlerinden gelen dostluğa aldanma;
orası sadece selam (barış) evidir,
onunla ilgili söylenenler dışında ona tamah edilmez.”.*

el-Mu’tasım (Abbasi halifesi el-Mu’tasım Billâh) Ebu’l-Aynâ’a Bağdat hakkında soru sordu, anılan kişi onun (Bağdat) hakkında kötü bir görüşe sahipti; o da şöyle dedi: “Orası ey Mü’minlerin emîri! Umâre b. Akîl’in şunu söylediği gibidir:

*Sen ey Bağdat! Yağmur ve soğuşa maruz kaldığında,
karından çıkan fazlalıksın; kurduğunda da şiddetli azapsın.”.*

Bir başkası da şöyle dedi:

*“Ey Çağrılanlar! Allah için Bağdat’tan beni çıkararak yok mu?
Böylece köşkleri gözüme görülmeyecek şekilde sabahlayayım.
O Mezerî meydanı ki, beygirleri ve eşekleri anırdığında,
toprağı üzerimize saçılır.”.*

Bir diğeri de şöyle dedi:

*“Uzmanlık ve tecrübe ettikten sonra
Bağdat’ı ve onda ikamet etmeyi yererim.
Sâkinleri arasında ne fitneci için hayır
ne de müşküllü olan için bir rahatlık vardır.
Aralarında ikamet etmeyi gaye edinen birisi,
azarlanmaktan sonra şu üç şeye ibtiyaç duyar:*

Kârun'un hazineleri, Nuh'un ömrü ve Eyyüb'un sabrı

Öyle bir millet ki, vaatleri,

söz ve yalan süsleriyle süslenmiş durumdadır.

Yücelik yolunu başkalarına bırakmışlar ve

isyan ve günahla yarışıyorlar.”.

Bedevîlerden birisi şöyle dedi:

“Bağdat'ta gecem uzadı, kim ki Bağdat'ta gecelerse,

gecesini uykusuz olarak sabahlar.

Bir memleket ki, gündüz geçince, pireleri

ikişer ikişer ve teker teker zıtlaşmaya başlar.

Onlar, karnları silahlı deyzecler²⁸⁴ misali

ahırlara gönderilmiş posta beygirleri gibidirler.”

Ubeydullah b. Ahmed Cuhcuh'un yazısıyla okudum, Ebul-Aliye şöyle dedi:

“Ayrı, Bağdat kalma yeri değildir;

Bağdat'ta olandan bir şey bekeleyene de burada bir fayda yoktur.

Burası vakarları derilerinde olan kralların yeridir;

onların hepsi ululuk süsünden yoksundur.

Yücelik sahibi bir grup istisna, üstelik onların az bir kısmı

yücelik içindedir; cömertlik çabası eklendiği halde o cimri sayılır.

Şüphesiz ki cömertliğin ve yüceliğin eli kurumustur ve

böylesi erkeklerden bağışlanmak ve bir şey elde etmek de az görülür.

²⁸⁴ Tekil olarak deyzec sözcüğü, deyze kelimesinin Araplaştırılmış şekli olup iki renkten meydana gelen ve saf olmayan mat bir renk için kullanılır. Bkz. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut, 1414, c. 2, s. 271.

*Eğer bir denizin suları dalgalar halinde yükselip kabarmışsa,
kanalların taşmasına şaşmamak gerekir.”.*

Diğer biri de şunu söyledi:

“Bu kadar üzüntü yeter, Allah’a hamd olsun, ben

Bağdat’tayım ve yollarım beni yordu.

Arkadaşlığından zevk alamadığım bir kavimle arkadaşlık yapıyorum

ve kendilerine rağbet duymadığım bir kavimle dostluk kurmaya çalışıyorum.

Halkına olan sevgimden Bağdat’ta ikamet etmiyorum,

aynı zamanda içinde bir şeyi talep edene yarar sağlamasında da.

Sırlarının dedikodusunu yaparak ondan ayrılacağım

ve onu uzaklaşmaya çalışan bir usanmışın terk ettiği gibi terk edeceğim.

Zamanın şartları eğer beni onlara sığınmaya mecbur ederse,

o zaman eşeğin ... musibetlerin anasının ... girsin.”.

Birisi de Bağdat’ı övmek, ancak halkını yermek suretiyle şöyle dedi:

“Bağdat’a yağmur yağdırsın ve onu bereketli kılsın,

ancak halkına bolluk yağmurunu içermesin.

Şaşılacak bir şeydir, nasıl onlar gibi alçak insanlar,

onun (Bağdat’ı kastediyor) gibi bir cennete sahip olmuşlardır.”

Bir diğeri de şunu söyledi:

“Bağdat’ta hayâdan uzaklaş ve

takva ve vakarı da bir kenara bırak.

Ben bir grupla öyle bir belaya tutuştum ki,

utancız utanç olarak görmüyorlar.

Onlar ne Müslüman ne de Yahudi,

ne Mecusî ne de Hristiyanlırlar.”.

Göçmenlerden biri Bağdat'ta geldi, burayı hastalıklı bir yer olarak gördü ve şöyle dedi:

*“Kasabanın her gün her gece yaklaştığını, bu vesileyle de
Necid ve sâkinlerinden daha fazla uzaklaştığımı görüyorum.
Şu bir gerçek ki Bağdat, geçimi bolluk içinde olsa da,
bende nefret uyandıran bir yerdir.*

*Bir memleket ki, içindeki canların hasta olduğunu görürsün,
üstelik yağmurlu ve ıslak olduğunda pis kokuları artmaktadır.”.*

Bir bedevî de ona benzeyen şu şiiri söyledi:

*“Ey yüksek yer kargası! Neyin var sağlam olduğun halde
gitmeyerek Bağdat'ta ikamet ediyorsun?
Oysa Bağdat bela evidir,
Allah için memleketlerin hâşşânesinde rahatlık olur mu?”.*

Ebu Ya'lâ b. el-Hebbâriyye şöyle dedi: “Dedem Ebu'l-Fadl Muhammed b. Muhammed kendine ait şu şiiri bana okudu:

*“Allah, eğer bir toprağı sabah yağmuruyla suvarırsa,
Allah, Bağdat toprağını bir bulutla suvarmasın.
Bir toprak ki, içinde hür insan bulunmaz, sanki ona
bir meselle şöyle denilmiştir: Vadide hür bir kimse yoktur.
Aksine istediğın kadar süllük, zinacı kadın,
eli bıçaklı adam, şamarıcı ve peze... vardır.”.*

Yine Ebu Ya'lâ b. el-Hebbâriyye şöyle dedi: Ma'dân et-Tağlibî kendine ait şu şiiri bana okudu:

“Bağdat bir evidir ki, kokusu,

rüzgârını benim nefeslerimden almıştır.

O, varlıklı bir adam için elverişlidir,

fakîrlik ve iflas içinde uyuyan bir adam için ise elverişli değildir.

Zenginliğin rabbi Kârûn bile orada kalsa,

üzüntü ve vesvese sahibi olur.

O vaat edilendir, ancak o,

yediren ve giydiren birinin de sonunu getirendir.

Huriler, oğlanlar ve ne istersen onda bulunur,

ancak onda insanlar bulunmaz.”.